

Леся ГОЛОМІДОВА,
викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та
міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) alesija_pazjak@rambler.ru

МЕЖІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ЗУСТРІЧ «СВОГО» Й «ЧУЖОГО» В ХУДОЖНІЙ СВІДОМОСТІ РОБЕРТА МУЗІЛЯ

У даній статті зроблено спробу розкрити образ «Чужого» / «Свого», дослідити ознаки і проблеми ідентичності етнокультурних спільнот та їхніх образів (іміджів), розглядаючи їх у стосунку до етнокультурних реалій та у співвідношенні до інших образів ідентичностей з проєкцією на увиразнення інонаціональних та інокультурних аспектів.

Ключові слова: національна ідентичність, етнообраз, гетерообраз, стереотип, образ «Свого» / «Чужого».

Лит. 13.

Lesya HOLOMIDOVA,
lecturer of International Communications Department Tourism and International
Communications Faculty SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhgorod) alesija_pazjak@rambler.ru

THE NATIONAL IDENTITY BOUNDS: THE MEETING OF «OWN» AND «ALIEN» IN THE ROBERT MUSIL'S ART CONSCIOUSNESS

In this paper it is made an attempt to reveal the «Alien» / «Own» image and to explore the ethnocultural communities identity characteristics and problems as well as these communities images, treating them in relation to ethnic and cultural context also in relation to other identities with images projected on a foreign expressiveness and otherculture aspects.

Key words: national identity, ethnic image, hetero image, stereotype, «Own» / «Alien» image.

Ref. 13.

Леся ГОЛОМІДОВА,
преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма и
международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) alesija_pazjak@rambler.ru

ГРАНИЦЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ВСТРЕЧА «СВОЕГО» И «ЧУЖОГО» В ХУДОЖЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ РОБЕРТА МУЗИЛЯ

В статье сделано попытку раскрыть образ «Чужого» / «Своего», а также исследовать признаки и проблемы идентичности этнокультурных обществ и их образов (имиджей), рассматривая их в отношении к этнокультурным реалиям, а также в соотношении к другим образам идентичностей с проекцией на выразительность инонациональных и инокультурных аспектов.

Ключевые слова: национальная идентичность, этнообраз, гетерообраз, стереотип, образ «Своего» / «Чужого».

Лит. 13.

Постановка проблеми. Поняття «ідентичність» стало сьогодні однією зі центральних детермінант для усвідомлення оточуючих реалій. В європейській науковій думці воно утвердилось з другої половини ХХ століття, а в українській – тільки після 1990 року. Даний термін широко використовується у різноманітних науках: психології, соціології, філософії, етнології, політології, геополітиці та ін. Етимологічно вираз «ідентичність» походить від латинського слова «*indenticus*», що означає «утотожнений», «одинаковий». Це поняття у науці вважається відносно новим. У працях представників німецької класичної філософії проблема тотожності буття й мислення досягає своєї найвищої розробленості.

В українському літературознавстві поняття «національної ідентичності» значною мірою суголосне з концептом «національний образ», визначення якого знаходимо у працях М. Ільницького і В. Будного: «*Національний образ* (або ж *літературний етнообраз*) – це такий літературний образ, що конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (*національну*) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні» для цілого народу» [3, 247]. Термін «*етнообраз*» має значно вужче коло використання і належить до сфери літературознавчої імагології (Г. Дізерінк, Дж. Лейрсен, Д. Наливайко, М. Ільницький, В. Будний).

Потреба людини в національній приналежності реалізується в концепті національного мислення. При цьому письменник завжди перебуває під впливом процесів, які відбуваються у суспільстві. У цьому плані слід підкреслити: ціла низка австрійських письменників (Йозеф Рот, Інгеборг Бахманн, Штефан Цвайг) пережила кризу національної ідентичності, а тому вона стала частиною їх творчої свідомості. На думку Д. Наливайка, «літературу можна розглядати як матеріал для вивчення проблеми національної ідентичності, оскільки більшість письменників репрезентують цю проблему у своїх творах, пропонуючи різні моделі міжкультурної комунікації» [8, 4]. Важливо зазначити, що імагологія ставить собі за мету зрозуміти дискурс репрезентації, а не суспільство. Ситуація культурного конфлікту репрезентована в новелі «Гріджія» зі збірки «Три жінки» австрійського письменника Роберта Музіля.

У контексті сприйняття носіїв іншої культури автором майстерно реалізовано протиставлення образів «Свій – Чужий (Інший)», яскраво простежено межі національної ідентичності та національного образу Австрії, проникаючи до внутрішнього світу людини.

Аналіз досліджень. У пропонованій статті увагу зосереджено на репрезентації образу Австрії кінця ХІХ століття через символічний образ «Свого» (Гомо) в стосунку до етнокультурних реальностей італійського народу та у співвідношенні з іншими образами ідентичностей. Актуальність даної роботи полягає в тому, що багатозначність творчості Роберта Музіля в контексті репрезентації «національної ідентичності» етнокультурних образів досі залишається нерозкритою, а надто – для українського читача. Сукупність біографічних, історичних та літературних фактів не залишає сумнівів, що творчість Роберта Музіля доцільно осмислювати саме крізь призму проблеми національної ідентичності. У цьому аспекті важливим є той факт, що велика кількість європейських, російських та українських літературознавців займалась дослідженням творчості Р. Музіля, а саме: К. Коріно, В. Фанта, А. Фрізе, А. Карельский К. Булманн, Т. Пекар, У. Веддер, М. Якоб, Т. Світельська, А. Белобратов, Д. Давліанідзе.

Сюжетні особливості творчого доробку австрійського митця слова українському читачеві розкрили Д. Затонський, І. Зимомря, І. Мегела, А. Науменко, Я. Поліщук, К. Шахова.

Питанням вивчення художніх варіантів репрезентації національних образів присвячені праці Н. Бедзір, О. Галича, Л. Грицик, О. Зимомрі, І. Лімборського, Д. Наливайка, В. Орехова, Н. Петриненко.

Мета статті – розкрити образ «Чужого» / «Свого» з проекцією на увиразнення інонаціональних та інокультурних аспектів, а саме дослідити ознаки та проблеми ідентичності етнокультурних спільнот та їхніх образів (іміджів), розглядаючи їх в стосунку до етнокультурних реалій та у співвідношенні до інших образів ідентичностей.

Виклад основного матеріалу. Новела «Гріджія» («Grigia») Р. Музіля, яка входить до збірки «Три жінки» («Drei Frauen»), спрямовує увагу реципієнта на вивчення художніх варіантів репрезентації національних образів – одного з визначальних предметів імагології. Дослідники Д. Наливайко, І. Лімборський головними завданнями імагології називають вивчення імагологічних парадигм та літературних образів / іміджів інших країн, що створюються в національній свідомості й відбиваються в літературі [4, 4].

В основі сюжету новели Р. Музіля – експедиція до італійської провінції, в якій бере участь головний герой Гомо з метою пошуку «іншого буття»: «Er empfand seinen Widerstand als eine große Selbstsucht, es war aber vielleicht eher eine Selbstauflösung,...» [6, 39] / «Він сприймав свій опір наче егоїзм, але можливо це було самозреченням» (переклад – Л. Г.). Іншими словами, йдеться про «втрату самого себе» [6, 25]. В цій мотивації вчинку Гомо сюжет новели набуває детальної розробки.

Імагологічна перспектива дослідження фокусується на взаєминах Гомо, який опинився у віддаленому альпійському поселенні серед людей так не схожих на «Своїх» – жителів «цивілізації» та селянки Гріджії. Акцентуючи увагу на пізнанні самого себе замальовується характеристика «Іншого», бо тільки при протиставленні «Чужого» «Собі» розкривається імагологічний концепт [8, 92].

Ставлячи акцент на людські взаємини, до уваги береться майстерно репрезентований автором національний образ. Детальні описи місцевості, фольклору, національної ментальності, ба навіть місцевого діалекту, – усе це формує стереотип щодо італійського народу з позиції представника Австрійської імперії.

Реальність картини гірського альпійського поселення вписується в реальність тексту та життя героя, власне, як можливість «іншого буття», що створює додатковий ефект відчуження «екзотичності», «інакшості» – «Ішого/Чужого»: «Als sie drinnen waren, bedarfen sie sich an einem seltsamen Ort. Er hing an der Lehne eines Hügels; der Schaumweg, der sie hingeführt hatte, sprang zuletzt förmlich von einem großen Platten Stein zum nächsten, und von ihm flossen, den Hang hinab und gewunden wie Bäche, ein paar kurze, steile Gassen in die Wiese. Stand man am Weg, so hatte man nur vernachlässigte und dürftige Bauernhäuser vor sich, blickte man aber von den Wiesen unter herauf, so meinte man sich in ein vorweltliches Pfahldorf zurückversetzt, ...» [6, 41] / «Проїхавши в глиб поселення, вони опинились в дивовижному місці. Село наче приліпилось до схилу пагорба. Гірська стежина, яка туди вела, ніби перестрибувала з одного плоского каменя на інший, а вулички струмками стікали зі схилу до луки, утворюючи декілька коротеньких, звивистих провулків. Стоячи на стежці, перед собою бачиш тільки старенькі, вбогі селянські хатини, але дивлячись на них знизу, із луки, наче крізь століття переносишся в первісне поселення, яке стоїть на високих балках,...» (переклад – Л. Г.).

У художню тканину новели вплетені численні описи з повсякденного життя, зовнішнього вигляду та побуду місцевого населення, що є своєрідним конструктом свідомості, який зберігає та передає інформацію про «Іншого». Ось – ілюстрація: «So waren diese Weiber. Ihre Beine staken in braunen Wollkitteln mit Handbreiten roten, blauen oder

orangenen Borten, und die Tücher, die sie am Kopf und gekreuzt über der Brust trugen, waren billiger Kattundruck moderner Fabrikmuster, aber durch irgend etwas in den Farben oder deren Verteilung wissen sie weit in die Jahrhunderte der Altvordern zurück. Das war viel älter als Bauerntrachten sonst, weil es nur ein blick war, verspätet durch all die Zeiten gewandert, trüb und schwach angelangt, aber man fühlte ihn dennoch deutlich auf sich ruhn, wenn man sie ansah» [6, 45] / «Ось такими були ці жінки. Їхні ноги виглядали з-під коричневих бавовняних спідниць із широкими, як долоня, червоними, блакитними, оранжевими каймами, а хустини, які вони носили на голові чи перетягували навхрест на грудях, були з дешевого ситцю з сучасним фабричним малюнком, проте все ж у барвах та положенні узорів дещо відсылало назад до століть предків. Та йшлося не просто про старовинне селянське вбрання, справа у їх погляді: застарілий, який пройшовши крізь віки, помутнів та дещо стерся, проте його виразно відчув той, хто глянув на неї» (переклад – Л. Г.). Р. Музіль наче віддзеркалює певні стереотипні уявлення про італійський народ крізь призму сучасного для нього «пангерманізму», ідеологія якого сповідувалась на теренах тогочасної держави над Дунаєм. Даний стереотип несе в собі інформацію у певному культурному просторі, де простежується чіткий поділ на «Я» в ролі сучасного та «Іншого» – застарілого, минулого. З позиції Свого (Гомо) населення села – «Чужі» – не австрійці, що робить їх на сходинку нижче в соціальному співвідношенні.

Безкомпромісний поділ на «Я»-загарбник та «Чужий»-підлеглий втілений автором у символічних іменах протагоністів ГОМО (від лат. «homo» – людина) та ГРІДЖІЯ (від італ. «grigia» – сіра), де зримо проступають ознаки зневаги австрійського народу щодо інших національностей. Таким чином, щоб показати світ свідомості сучасної людини, підхід автора змінюється з описового на реконструювання подій. За своєю природою образ «Свого» (Гомо) постає плетивом ідей та уявлень про «Іншого» (Гріжію), що неминуче виводить цей образ на перехрестя ідеологічних та культурологічних проблем. Інтегративний момент та момент національної ідентичності відбувається при комунікації «Свого» (Гомо) з «Іншими» (місцевими жителями) з подальшою асиміляцією в суспільне та культурне життя поселення. Така комунікація, як стверджує О. Балясникова, «провокує появу точок зіткнення протилежних полюсів і формування категорії «чужості», яка нерозривно пов'язана з категорією оцінки, адже Вони – «Чужі» сприймаються через Ми «Свої» за вектором відповідності/ невідповідності нормі» [4, 45].

Позиція італійців змінюється у свідомості «Свого» (Гомо) при знайомстві з місцевими жінкам. Він розгледів у них низку якостей, традиційно притаманних австрійським придворним дамам: «Treten Sie bitte ein», sagten sie aufrecht wie die Herzoginnen, wenn man auf ihre Bauertür klopfte...» [6, 45] / «Увійдіть, будь ласка», казали вони, випрямивши плечі наче герцогині, коли хтось стукав у їхні селянські двері...» (переклад – Л. Г.). Наявність інтегративних та диференційних моментів у способах репрезентації ментальних процесів провокує появу рівноцінної альтернативи «своєму» простору [4, 171]. У своїй психологічній конструкції, за твердженням А. Карельського, «Р. Музіль – майстерно протиставляє раціональне з ірраціональним, поєднуючи «математику» з поезією, «ratio» з «intuitio», утопію з реальністю» [6, 7].

Повне руйнування стереотипу «Чужого» на особистісному, культурному та національному рівнях відбувається через історичну взаємопов'язаність: «Ihre Voreltern waren zur Zeit der Tridentischen Bischofsmacht als Bergknappen aus Deutschland gekommen, und Sie saßen heute noch eingesprenkt wie ein verwitterter deutscher Stein zwischen den Italiener. Die Art ihres alten Lebens hatten sie halb bewahrt und halb vergessen, und was sie davon bewahrt hatten verstanden sie wohl selbst nicht mehr» [6, 43] / «Їхні предки прибули сюди

рудокіпами з Німеччини під час Тридентського собору і з того часу вони вкраплені як обвітрений німецький камінь поміж італійців. Спосіб свого старого життя вони частково зберегли, частково забули, а те що зберегли, вже, схоже, й самі не розуміли» (переклад – Л. Г.).

Висновки. Ідентичність у загальному значенні є позицією, з якої індивід зустрічається зі світом. При цьому особа одночасно усвідомлює своє Я та не-Я, Своє та Чуже/Інше.

На тлі художньої тканини новели «Гріджія» Р. Музелем відтворено багаторівневу художню структуру, наповнену символічними образами та перипетіями, в центрі якої метафорична експедиція Гомо до світу «Інакшості», «Чужого». Таким чином, автор проявляє імагологічну проблему – репрезентацію процесу пізнання «Чужого» (Іншого) світом цивілізації. Акцентуючи увагу на взаєминах двох особистостей (Гомо та Гріджія), Р. Музіль показує можливість повного взаємопроникнення Я-особи до Чужого для себе середовища. Цим він доводить той факт, що імагологічний образ «Свого» репрезентує образ «Іншого» у певній культурі. У свою чергу, на думку імаголога Дж. Лейрсе-на, «культура за своєю природою взаємодіє з іншими культурами, переходить кордони, змішується, так що в кінцевому рахунку всі культури креолізуються» [11, 341]. Протагоністи Гомо та Гріджія, як представники Свого і Чужого, не є протилежностями, а віддзеркаленням один одного. Вони слугують текстуальними маркерами національної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття : художня світобудова / І. Зимомря. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
2. Зимомря О. Художній ландшафт творчості Ласла Балли : парадигма імагології / О. Зимомря // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1 (212). – С. 51–59.
3. Ільницький М. Імагологія / М. Ільницький, В. Будний // М. Ільницький, В. Будний. Порівняльне літературознавство. – Львів, 2007. – Ч. І. – С. 244–274.
4. Лімборський І. Світова література і глобалізація / І. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2011. – 192 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.
6. Музіль Р. Избранное : Сборник / Р. Музіль. – М. : Прогресс, 1980. – 398 с.
7. Музіль Р. Человек без свойств : Роман / Р. Музіль / [пер. с нем. С. Апта ; предисл. Д. Затонского]. – М. : Художественная литература, 1984. – Кн. 1 – 751 с.
8. Наливайко Д. Літературна імагологія: предмет і стратегії / Д. Наливайко // Д. Наливайко. Теорія літератури й компаративістика. – К. : «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 91–102.
9. Die schönsten Erzählungen aus Österreich. Hausbuch unvergänglicher Prosa mit einem Geleitwort von Franz Theodor Csokor. – Wien : Verlag Kurt Desch, 1958. – 846 S.
10. Eibl K. Robert Musil – «Drei Frauen». Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München, 1978. – 182 S.
11. Leerssen J. Identity / Alterity/Hybridity [Електронний ресурс] / Joep Leerssen // IMAGOL-OGY: The cultural construction and literary representation of national characters: [ed. by Manfred Beller and Joep Leerssen] // Studia Imagologica. – 2007. – Vol. 13. – Режим доступу: <http://cf.hum.uva.nl/images/dtory/identity.pdf>.
12. Musil R. Drei Frauen, Im Anhang : Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise / Robert Musil. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 S.
13. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

REFERENCES

1. Zymomyrja I. Avstrijs'ka mala proza XX stolittja : hudozhnja svitobudova / I. Zymomyrja. – Drogobich-Ternopil' : Posvit, 2011. – 396 s.
2. Zymomyrja O. Hudozhnij landshaft tvorchosti Lasla Balli : paradigma imagologii / O. Zymomyrja // Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. – 2011. – № 1 (212). – S. 51–59.
3. Il'nic'kij M. Imagologija / M. Il'nic'kij, V. Budnij // M. Il'nic'kij, V. Budnij. Porivnjal'ne literaturoznavstvo. – L'viv, 2007. – Ch. I. – S. 244–274.
4. Limbors'kij I. Svitova literatura i globalizacija / I. Limbors'kij. – Cherkasi : Brama-Ukraïna, 2011. – 192 s.
5. Literaturoznavchij slovnik-dovidnik / [Za red. R. T. Grom'jaka, Ju. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. – K. : Akademija, 2007. – 752 s.
6. Muzil' R. Izbrannoe : Sbornik / R. Muzil'. – M. : Progress, 1980. – 398 s.
7. Muzil' R. Chelovek bez svojstv : Roman / R. Muzil' / [per. s nem. S. Apta ; predisl. D. Zaton'skogo]. – M. : Hudozhestvennaja literatura, 1984. – Kn. 1 – 751 s.
8. Nalivajko D. Literaturna imagologija: predmet i strategii / D. Nalivajko // D. Nalivajko. Teorija literaturi j komparativistika. – K. : Vid. dim «Kievo-Mogiljans'ka akademija», 2006. – S. 91–102.
9. Die schönsten Erzählungen aus Österreich. Hausbuch unvergänglicher Prosa mit einem Geleitwort von Franz Theodor Csokor. – Wien : Verlag Kurt Desch, 1958. – 846 S.
10. Eibl K. Robert Musil – «Drei Frauen». Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München, 1978. – 182 S.
11. Leerssen J. Identity / Alterity/Hybridity [Elektronnij resurs] / Joep Leerssen // IMAGODOLOGY: The cultural construction and literary representation of national characters: [ed. by Manfred Beller and Joep Leerssen] // Studia Imagologica. – 2007. – Vol. 13. – Rezhim dostupu: <http://cf.hum.uva.nl/images/dtory/identity.pdf>.
12. Musil R. Drei Frauen, Im Anhang : Autobiografisches aus dem Nachlass sowie ein Nachwort von Adolf Frise / Robert Musil. – Reinbek bei Hamburg, 2007. – 160 S.
13. Schmitz M. Frau ohne Eigenschaften. Die Konstruktion von Liebe in Robert Musils Novelle «Grigia» / Michael Schmitz // Musil-Forum. Studien zur Literatur der klassischen Moderne. – Berlin, 2007. – Nr. 29 (2005/06). – S. 57–77.

Статтю подано до редакції 23.02.2015 р.